
Edukacja teatralna dziecka w kontekście zmian programowych wychowania przedszkolnego

Mirosława Raczkowska-Lipińska

Wyższa Szkoła Gospodarki Euroregionalnej
im. Alcide de Gasperi
w Józefowie

Kształtowanie człowieka to proces złożony, syntetyczny, wielowymiarowy¹, który rozpoczyna się już w dzieciństwie. W procesie tym ogromną rolę odgrywa sztuka, która spełnia różne funkcje. Teoria sztuki, w zależności od czasu powstania, stawiała sztuce cele religijne, moralne z dużym naciskiem na wymiar praktyczny i wychowawczy, znacznie rzadziej zwracano uwagę na wymiar estetyczny². Wychowanie bez sztuki to, zdaniem Fryderyka Nietzschego, powrót do barbarzyństwa³. Wychowanie przez sztukę, za sprawą Herberta Reada, stało się z czasem najbardziej płodną pedagogicznie koncepcją wychowania estetycznego⁴. Istotą myśli angielskiego filozofa, krytyka sztuki i poety było założenie, że kontakt młodego człowieka ze sztuką może być nie celem działalności pedagogicznej, lecz jej środkiem – narzędziem, za pomocą którego możemy osiągać humanistyczne cele wychowania. „Wychowanie przez sztukę jest czymś innym niż tradycyjne wychowanie estetyczne. Gdy bowiem wychowanie estetyczne rozumiane było jako kształtowanie postawy estetycznej, jako wyrabianie dobrego smaku i umiejętności kontaktowania się z dziełami sztuki ze względu na ich walor estetyczny, to wychowanie przez sztukę wymaga takiej organizacji pracy wychowawczej, by sztuka mogła oddziaływać na całą osobowość wychowanka. [...] Wychowanie przez sztukę nie jest jednostronnym wychowaniem człowieka, jest jego wychowaniem wszechstronnym, ponieważ przez sztukę można trafić do bardzo wielu stref ludzkiej działalności i ludzkich przeżyć”⁵. W wycho-

¹ J. Koziński, *Człowiek wielowymiarowy*, Warszawa 1996.

² M. Szczepańska, *Edukacja kulturalna dziecka w wieku wczesnoszkolnym*, Kraków 2000, s. 104.

³ J. Pietrzak, *Fryderyk Nietzsche – wychowanie przez sztukę*, „Kwartalnik Pedagogiczny”, 1992, nr 3–4.

⁴ J. A. Fręś, *Teatr młodzieżowy. Warsztat–spektakl–scenariusze*, Rzeszów 2005, s. 14.

⁵ Cyt. za: J. A. Fręś, *op. cit.*

waniu przez sztukę realizuje się więc indywidualny rozwój jednostki, co zaprzecza istnieniu w osobowości jakiejś autonomicznej „sfery estetycznej” poddawanej tradycyjnym zabiegom wychowawczym. Główną zatem funkcją sztuki, podkreślaną przez pedagogów, jest formowanie osobowości jednostki.

Dziecko jest jednostką wewnątrznie scaloną – holistyczną. Osobowość dziecka cechuje nieprzenikliwość i nieprzezroczystość wrażeń, informacji i doświadczeń, a także nieskończoność możliwości, ich niewyczerpalność i nieprzewidywalność. To powoduje, że odbierana przez dziecko rzeczywistość ma charakter subiektywny. W związku z tym cały proces wprowadzania dziecka w sztukę powinien być ukierunkowany na jego subiektywną indywidualność⁶.

Teatr jako czynnik wspomagający rozwój osobowości dziecka

Jedną z dziedzin sztuki o szerokim zakresie oddziaływania na rozwój człowieka jest teatr. „Sztuka dramatyczna, dzięki swojemu dynamicznemu charakterowi i zdolności wnikania w najbardziej powikłane komplikacje ludzkiego losu, może być uznawana za wyjątkowy środek wychowania otwartego umysłu”⁷. J. Tischner⁸ przywraca słowu „dramat” właściwe rozumienie, uznając je nie tyle za gatunek sztuki scenicznej, ile za formę ujawnienia się człowieka jako istoty dramatycznej. Dramatyzacja staje się istotą życia człowieka, który – zgodnie z filozofią Tischnera – ukrywa twarz pod maską, grając swoją rolę w teatrze życia. Ten teatr bez publiczności, czyli wchodzenie w role społeczne, odnosi się również do dziecka szczególnie podczas zabawy. Dziecko, podobnie jak dorosły, nie czuje się aktorem, a tego typu zabawy stanowią swoiste przygotowanie do stawania się istotą dramatyczną w życiu dorosłym. A zatem zabawa w role trwa nieustannie, niezależnie od wieku.

Dramatyzacja przeniesiona poza przestrzeń teatralną ma wymiar dydaktyczny, nie stanowi jednak o istocie teatru. „Teatr jest takim szczególnym rodzajem sztuki widowiskowej, która tworzy przed publicznością umowną (na zasadzie obustronnie akceptowanej przez widzów i aktorów konwencji) rzeczywistość, opartą przede wszystkim na działaniu aktorów wcielających się w przewidziane scenariusze (co jest szerszym niż tekst dramaturgiczny pojęciem) role (nie zawsze są to postacie, czasem symbole, pojęcia, itp.)”⁹. Ponadto, z racji swojego pochodzenia, łączy różne

⁶ M. Szczepańska, *Edukacja kulturalna...*, op. cit., s. 145.

⁷ I. Wojnar, *Estetyka i wychowanie*, Warszawa 1970, s. 327.

⁸ K. Nowak-Wolna, *Klasyczna teoria dramatu i jej wychowawcze implikacje*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 2009, nr 1, s. 72.

⁹ A. Hausbrandt, *Elementy wiedzy o teatrze*, Warszawa 1990, s. 32.

formy wypowiedzi artystycznej: muzykę, obraz, taniec, słowo, tworząc właściwe tylko sobie dzieło teatralne¹⁰. Dziecko jako odbiorca tego dzieła stara się zrozumieć jego język. W takim rozumieniu edukacja polega na percepcji oraz uwewnętrznianiu indywidualnych i społecznych potrzeb w zakresie komunikowania się, ale także na ekspresji, czyli wyrażaniu i uzewnętrznianiu owych doświadczeń. Dziecko nie tylko zatem poznaje i doskonali swój język, ale i doświadcza języka sztuki, czyli mowy symbolu. Dziecko potrafi swobodnie poruszać się w świecie fikcji, jak w świecie realnym, ale oczekuje wsparcia ze strony dorosłego, który akceptując jego poczynania, powinien ułatwić mu odkodowanie języka sztuki.

Teatr jest jedną z nielicznych dziedzin sztuki, która może być uprawiana zupełnie amatorsko w wyniku zamiłowań i zachęty. Udział w przedstawieniu teatralnym często staje źródłem satysfakcji, teatr odgrywa także istotną rolę terapeutyczną¹¹. Dziecko ma w sobie naturalną potrzebę wyrażania tego, co czuje, co myśli. H. Read stworzył teoretyczne podstawy dla twórczej ekspresji dziecka, zakładając jedność rozwoju zmysłów, (postrzeganie), uczuć (przeżywanie) i inteligencji (poznawanie pośrednie poprzez różnorodne formy zorganizowanego działania)¹². Podkreślał, że ekspresja twórcza zapobiega jednostronnemu rozwojowi osobowości. Niezwykle możliwości do wyrażania różnych form ekspresji twórczej stwarza dzieciom teatr. W odpowiednich formach teatralnych dziecko może ujawnić przeżycia ekspresji werbalnej i pozawerbalnej. Od najdawniejszych czasów teatrowi przypisywano znaczenie terapeutyczne. Jego związki z magią powodowały, że jedną z funkcji teatru była funkcja lecznicza. Nie chodziło tylko o pojmowaną szeroko rolę „oczyszczającą” – *katharsis* przez łzy lub śmiech, ale także o wykorzystanie przedstawienia teatralnego jako swoistego zabiegu terapeutycznego. Ten walor sztuki teatralnej dostrzegli pedagodzy, którzy uznali dramę za metodę wszechstronnego, harmonijnego rozwijania osobowości dziecka¹³.

Rozwojowi osobowości dziecka może sprzyjać edukacja teatralna, gdyż sztuka teatru może przyczyniać się do socjalizacji dziecka, rozwoju różnych form jego ekspresji, a także rekompensować różnego typu dysharmonie związane z rozwojem jego osobowości.

¹⁰ *Ibidem*, s. 28.

¹¹ I. Wojnar, *Estetyka...*, *op. cit.*, s. 329.

¹² Cyt. za M. Szczepańska, *Edukacja...*, *op. cit.*, s. 128.

¹³ A. Asyngier-Kozieł, *Drama w edukacji teatralnej dzieci*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 2008, nr 1, s. 35.

Egzemplifikacją tej konstatacji jest koncepcja edukacyjna „Teatru na miarę dziecka”¹⁴ M. Szczepańskiej. W koncepcji tej mamy do czynienia z trzema triadami: psychopedagogiczną, interakcyjną i programową.

W triadzie psychopedagogicznej M. Szczepańska wyróżniła: zabawę, wiedzę i doświadczenie. „Zabawa w teatr” w tym przypadku to zabawa w grupie, z innymi. Zarówno nauczyciele, jak i rówieśnicy dziecka wspierają je w budowaniu wiedzy o sobie samym. Dziecko dzięki temu wsparciu zwiększa poziom swojej samooceny i zaczyna poprzez zabawę kierować swoim rozwojem. Wiedza, którą dysponuje dziecko, ma charakter dynamiczny; pochodzi z jego doświadczenia oraz twórczych i ekspresyjnych działań wyrażających się w zabawie. Doświadczenie, jakie nabywa dziecko, spełnia rolę magazynu, z którego dziecko czerpie energię do twórczego działania. Zadaniem tej triady jest więc dostarczanie dziecku pozytywnych doświadczeń, które zasymilowane z poprzednimi doświadczeniami spowodują, że dziecko stanie się bardziej otwarte i spontaniczne z otaczającą je rzeczywistością.

W triadzie interakcyjnej wyróżniła inne elementy: teatr, pośrednik i dziecko. Teatr jawi się w niej jako budynek – instytucja, w którym odbywają się spektakle. Jest to miejsce pracy wielu ludzi, z którymi dziecko może nawiązać kontakt osobisty, a także poznać niecodzienną atmosferę tego miejsca, która wymaga odpowiedniego zachowania. W roli pośrednika występuje zawsze dorosły: aktor, nauczycieli, rodzic. Każdy z nich pełni trochę inną funkcję. Aktor, stojący najbliżej teatru, w sposób niemal magiczny oddziałuje na dziecko, może wyzwolić w nim miłość do teatru. Nauczyciel spełnia inną rolę – tłumaczy język teatru, pozwala poznać symbolikę, natomiast rodzic ułatwia dziecku kontakt ze sztuką poza placówką oświatową. Dziecko w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym jest zdolne do percepcji rzeczywistości kreowanej w teatrze na miarę swoich możliwości. Inicjacja pierwszego kontaktu z teatrem powinna być wspierana przez dorosłych.

W swojej koncepcji triady programowej M. Szczepańska wyszczególniła: wiedzę o teatrze, tekst literacki i własne doświadczenia pozaliterackie oraz indywidualną ekspresję twórczą dziecka. Wiedza o teatrze objęła wiadomości i umiejętności z zakresu wiedzy o aktorze, scenografii, choreografii, reżyserii, pracy nad spektaklem, muzyką, elementy historii teatru lalek oraz technik lalkarskich; zakres wiedzy był determinowany możliwościami percepcyjnymi dziecka (wiek), a także indywidualnymi predyspozycjami działaniami (wykonywanie lalek, granie ról). Przy wyborze tekstu literackiego do teatralnej adaptacji uwzględniane

¹⁴ M. Szczepańska, *Edukacja kulturalna...*, op. cit., s. 149–155.

były preferencje nie tylko dorosłych, ale i dzieci. Brano pod uwagę również możliwości rozumienia przez dzieci kodu, w jakim podany został tekst. Indywidualna twórcza ekspresja dziecka była wyrazem swobodnych działań dziecka inspirowanych przez teatr, tj. widowisko teatralne, aktora, lalki. Często polegały one na łączeniu działań teatralnych z rozwiązywaniem problemów natury wychowawczej, poznawczej itp.

Edukacja teatralna w zapisach nowej podstawy programowej wychowania przedszkolnego

Edukacja teatralna dzieci stanowiła przedmiot zainteresowań środowiska akademickiego, które realizując projekt „Tworzenie i wdrażania standardów edukacji kulturalnej w Polsce”¹⁵ zajęło się standardami kształcenia w tej dziedzinie. Autorzy standardów edukacji filmowej i teatralnej (D. Kosiński, O. Katafiasz, A. Marszałek) opisali te standardy na poziomie przedszkola.

Tabela 1. Standardy osiągnięć dziecka w wieku przedszkolnym w obszarze edukacji teatralnej

Rodzaj standardu	Opis standardu
Ekspresja i umiejętność posługiwania się językiem teatralnym	Teatralizowane zabawy aranżowane w ten sposób, by dzieci podejmowały określone role, a następnie rozwijały je, kierując się wyłącznie własną wyobraźnią i relacjami wewnątrz grupy. Samodzielne działanie w roli bohatera przygotowanej sytuacji złożonej; podejmowanie improwizowanych działań i prób w celu rozwiązania postawionego problemu w sposób życiowo prawdopodobny, jak często wyobraźniowy, baśniowy; stymulacja wyobraźni i umiejętności tworzenia ciągów dramatycznych. Tworzenie własnej prostej fabuły, wysnutej z fantazji dziecka; obmyślanie oryginalnego układu zdarzeń i ich zakończenia; komponowanie wyobrazonego świata i sekwencji sytuacji o uporządkowanej strukturze.

¹⁵ W ramach programów Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego jest realizowany program „Edukacja kulturalna i upowszechnianie kultury”; priorytetem I. tegoż programu jest „Edukacja kulturalna i kształcenie kadr kultury” obejmujący projekt „Tworzenie i wdrażanie standardów edukacji kulturalnej w Polsce” realizowany od 2008 roku. Trzy zespoły merytoryczne opracowały propozycje standardów w dziedzinie edukacji filmowej i teatralnej, wizualnej i muzycznej. Materiały zostały opublikowane do konsultacji środowiskowych i wydane w roku 2008 przez Fundację Polskiej Rady Muzycznej w książce pt. Standardy edukacji kulturalnej.

	<p>Czytelne pokazywanie przy pomocy gestu, mimiki i ruchu (przy minimalnym udziale słów) wymyślonej wcześniej historii, tak by fabuła była rozpoznawalna dla oglądających; elementy ekspresji pantomimicznej; ćwiczenie umiejętności celowego komunikowania pozawerbalnego i koordynowania ruchu.</p> <p>Przedstawianie wymyślonej przez dziecko historii z wykorzystaniem przedmiotów, zabawek, lalek, którymi posługuje się dziecko codziennej zabawie; umiejętność animowania lalki/przedmiotu; nauka działania wykonywanego ze względu na odbiorcę i z myślą o nim.</p> <p>Samodzielne przygotowanie masek teatralnych – zarówno wymyślonych przez dzieci, jak i zaproponowanych przez nauczyciela; tworzenie improwizowanych przedstawień z wykorzystaniem masek.</p> <p>Wspólne przygotowanie przedstawień z okazji świąt i innych ważnych wydarzeń w życiu dzieci.</p> <p>Zabawy z elementami ćwiczeń dykcji, oddychania; nauka prostych tańców; dostosowane do wieku dzieci warsztaty teatralne.</p>
<p>Oglądanie, rozumienie i przeżywanie</p>	<p>Oglądanie i omawianie wybranych przedstawień z ukierunkowaniem na umiejętność wyrażania wzbudzonych emocji i podstaw ich oceny.</p> <p>Opowiadanie historii obejrzanej na przedstawieniu; zapamiętanie treści i akcji przedstawienia; umiejętność spójnego opowiadania, dostrzegania związków przyczynowych, dostrzegania kulminacyjnych punktów akcji; wprowadzenie rozróżnień m.in. postaci a grający ją aktor.</p> <p>Aranżowanie sytuacji z obejrzanych przedstawień w formie teatralizowanej zabawy z możliwością tworzenia własnych wersji wydarzeń.</p>
<p>Wiedza filmowa i teatralna</p>	<p>Zabawy w tworzenie przedstawienia teatralnego, w którym obok uczestników występują też postacie realizatorów; podstawy wiedzy o produkcji teatralnej.</p> <p>Wizyty za kulisami teatru, poznawanie warsztatu teatralnego, spotkania z aktorami, zwłaszcza z animatorami lalek (prezentacja technik animacji).</p>

Rozwijanie nawyków czynnego uczestnictwa w kulturze teatralnej	Organizowanie przez przedszkole wyjścia do teatru na przedstawienia dostosowane do możliwości dzieci. Przygotowanie dzieci do samodzielnego wyszukiwania przedstawień teatralnych w prasie, Internecie. Udział w ogólnopolskich imprezach teatralnych organizowanych przez Telewizję Polską.
Pakiety uzupełniających zajęć teatralnych	Warsztaty teatralne dostosowane do wieku i możliwości dzieci obejmujące ćwiczenia fizyczne, głosowe, naukę tworzenia masek, lalek i ich animowania, obmyślanie scenografii. Współpraca z instytucjami i zespołami przygotowującymi przedstawienia dla dzieci – udział w premierach, spotkaniach po przedstawieniu
Warunki realizacji programów teatralnych	Zgromadzenie zasobów tekstów, materiałów plastycznych, nagrań spektakli na DVD, CD i innych nośnikach. Przygotowanie odpowiednio wyposażonych miejsc: sala lub część Sali do zajęć teatralnych. Przygotowanie nauczycieli w zakresie praktyki teatralnej, wiedzy teatralnej oraz orientacji we współczesnym życiu teatralnym. Stworzenie sieci zespołów objazdowych regularnie występujących w przedszkolach, współpracujących z pedagogami i psychologami. Odnowienie tradycji Telewizyjnego Teatru Lalkowego, w tym Festiwalu Lalkowego. Stworzenie internetowego portalu dla małych dzieci gromadzącego informacje o przedstawieniach teatralnych, umożliwiającego wymianę poglądów dzieci, łatwego w obsłudze.

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Standardy edukacji kulturalnej. Materiały do konsultacji środowiskowych*, Warszawa 2008, s. 22–26

Przedstawione zapisy dotyczące edukacji teatralnej zostały uwzględnione, choć nie tak szczegółowo, w zapisach nowej podstawy programowej wychowania przedszkolnego¹⁶.

¹⁶ „Podstawa programowa wychowania przedszkolnego dla przedszkoli, oddziałów przedszkolnych w szkołach podstawowych oraz innych form wychowania przedszkolnego” stanowiąca załącznik nr 1 do rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół z dnia 23 grudnia 2008 roku (Dz.U. z 2009 r. Nr 4, poz. 17).

Dokument ten opisuje proces wspomagania rozwoju i edukacji dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym¹⁷. Jako jeden z celów wychowania przedszkolnego wymienia wprowadzanie dzieci w świat wartości estetycznych i rozwijanie umiejętności wypowiedzenia się przez muzykę, małe formy teatralne oraz sztuki plastyczne. Cel ten realizuje się w jednym z obszarów działalności edukacyjnej przedszkola, który został określony jako wychowanie przez sztukę. W tym obszarze wyszczególniono wychowanie przez sztukę – dziecko widzem i aktorem, który bezpośrednio odnosi się do edukacji teatralnej w przedszkolu. Określone zostały standardy, jakie powinno osiągnąć dziecko kończące przedszkole i rozpoczynające naukę w szkole podstawowej. Pierwszy standard dotyczy kultury dziecka i zakłada, że będzie ono wiedziało, jak trzeba zachować się na uroczystościach, np. na koncercie, festynie, przedstawieniu, w teatrze, kinie. Drugi zaś odnosi się do bezpośredniego uczestnictwa dziecka w sztuce poprzez odgrywanie ról w zabawach parateatralnych przy wykorzystaniu mimiki, gestu i ruchu oraz rekwizytów np. masek. Edukacja teatralna w zapisach nowej podstawy programowej wychowania przedszkolnego występuje także w innych obszarach działalności edukacyjnej przedszkola np. w obszarze wspomagania rozwoju mowy dziecka znajdują się takie zapisy jak: zwraca się bezpośrednio do rozmówcy, stara się mówić językiem poprawnym pod względem artykulatoryjnym; mówi płynnie, niezbyt głośno, dostosowując ton głosu do sytuacji, które dotyczą kultury żywego słowa stanowiącej znaczący element edukacji teatralnej dziecka.

Jak wynika z istoty dokumentu, jakim jest podstawa – zapisy są lapidarne. Dopiero nauczyciele wychowania przedszkolnego, wybierając, modyfikując lub tworząc programy wychowania przedszkolnego, ujmują je szerzej, biorąc pod uwagę możliwości i potrzeby dziecka, placówki i własne predyspozycje zawodowe.

Edukacja teatralna w wybranych programach wychowania przedszkolnego

Edukacja teatralna pojawiająca się w zapisach nowej podstawy programowej wychowania przedszkolnego w różnym zakresie jest uwzględniana i konceptualizowana przez autorów programów. Można to zaobserwować, analizując autorskie programy wychowania przedszkolnego ocenione przez Ministerstwo Edukacji Narodowej jako najlepsze¹⁸.

¹⁷ A. Klim-Klimaszewska, *Pedagogika przedszkolna. Nowa podstawa programowa*, Warszawa 2010, s. 67.

¹⁸ Minister Edukacji Narodowej ogłosiła konkurs na najlepszy program wychowania przedszkolnego. Wszystkie analizowane programy zostały nagrodzone lub wyróżnione w tym konkursie.

W najmniejszym stopniu edukacja teatralna występuje w programie Moniki Rościszewskiej-Woźniak *Dobry start przedszkolaka*¹⁹. Założenia tego programu autorka sformułowała, odwołując się do koncepcji Lilian G. Katz, zgodnie z którą niezbędne dla rozwoju dziecka jest zaspokojenie w optymalnym stopniu następujących potrzeb: bezpieczeństwa, poczucia własnej wartości, poczucia, że życie ma sens, zrozumienia doświadczeń; autorytetu i jasnych, sensownych granic oraz dobrych wzorców osobowych. Wymienione założenia determinowały cele programu zakładające jak najpełniejszy rozwój potencjału każdego dziecka poprzez proces, w którym dziecko aktywnie i maksymalnie samodzielnie nadaje sens swoim doświadczeniom. Przy planowaniu pracy nauczyciel zobligowany został do uwzględnienia pięciu zakresów edukacji dziecka: w tym społeczno-emocjonalnego, językowego, twórczego. W tych zakresach mogła zaistnieć edukacja teatralna, jednak wystąpiła ona sporadycznie. W edukacji językowej – w zakresie języka jako sposobu komunikacji między ludźmi – dzieci powinny umieć używać języka jako środka prawidłowej komunikacji oraz umieć się wypowiadać i rozwijać ekspresję słowną. Natomiast jeśli chodzi o słowo i tekst jako wyraz ekspresji twórczej, dzieci powinny przygotować wspólne przedstawienia, krótkie role, wiersze i piosenki, zabawy w formie dramy i improwizacji, a także układać własne historie i ilustrować je ruchem.

Program *Odkryjmy Montessori raz jeszcze* autorstwa Renaty Czekalskiej, Aleksandry Gaj, Barbary Lauby, Joanny Matczak, Anny Piecisiak i Joanny Sosnowskiej²⁰ opracowany został na podstawie założeń pedagogiki M. Montessori. Autorki, uwzględniając zamieszczony w podstawie programowej obszar wychowanie przez sztukę, określiły zadania oraz umiejętności dziecka, odnosząc je do założeń własnego programu. Aktywność teatralną dziecka wyrażały następujące zadania: ilustrowanie tekstów literackich ruchem; odgrywanie scenek – elementy dramy; zabawy z wykorzystaniem pacynek, kukielek, marionetek itp.; spontaniczne zabawy inspirowane rekwizytami i strojami zgromadzonymi w salach; samodzielne projektowanie i wykonywanie scenografii i rekwizytów; teatrzyk cieni; oglądanie przedstawień w teatrach, oglądanie teatru od kulis; oglądanie przedstawień kukielkowych oraz teatru „żywego aktora” na terenie przedszkola; udział w warsztatach teatralnych prowadzonych przez aktorów; przygotowywanie i prezentowanie przedstawień dla rodziców. Realizowanie wymienionych zadań przez dzieci przyczyniało

¹⁹ <http://www.men.gov.pl/index.php?option=com=conten&view=article&id=862&catid=28&Itemid=53> (data dostępu: 26.06.2010).

²⁰ R. Czekalska, A. Gaj, B. Lauba, J. Matczak, A. Piecisiak, J. Sosnowska, *Odkryjmy Montessori raz jeszcze*, Łódź, 2009.

się do rozwijania i zdobywania umiejętności samodzielnego projektowania scenografii, strojów i rekwizytów oraz umiejętności aktorskich.

Autorkami programu *Ku dziecku*²¹ są Barbara Bilewicz-Kuźma oraz Teresa Parczewska, które wykorzystały do conceptualizacji swojego programu teorię konstruktywizmu oraz koncepcję inteligencji wielorakich Howarda Gardnera. Nauczyciel zachęcany jest do pracy opartej na działaniu, indywidualizacji i różnicowaniu zarówno sposobów pracy, jak i efektów we wszystkich obszarach: społecznym, emocjonalnym, poznawczym i fizycznym. Program więc akcentuje wspieranie rozwoju dziecka, umożliwianie zaspakajanie jego aktualnych potrzeb i dostosowanie zadań do poziomu rozwojowego. Dzieci, podejmując zadania, mają pełną swobodę w ich wyborze. Nauczyciel, realizując dany obszar programu ma wyszczególnione rodzaje zdolności dziecka i odpowiednio zróżnicowany zakres wiadomości i umiejętności dziecka odpowiadający zadaniom w tym obszarze. W obszarze wychowanie przez sztukę – dziecko widzem i aktorem, autorki wyodrębniły elementy dramy i zabawy w teatr oraz percepcję sztuki. Opisały następujące zadania dzieci, dotyczące elementów dramy i zabawy w teatr, wymieniając spontaniczną działalność zabawową, inspirowanie zabaw tematycznych, gry i zabawy integracyjne, zabawy inscenizowane ukierunkowane opowiadaniem, utworami literackimi, baśniami, legendami, wierszami; techniki dramowe (elementy pantomimy, tworzenie pomników, stop-klatka, film, etiudy dramowe, wywiady, rozmowy, swobodna improwizacja); oglądanie i przedstawianie różnych form teatru, zabawy w teatr (teatr lalek, kukielkowy, wycinanek, chiński teatr cieni, żywy teatr); budowanie sytuacji z poznanej bajki, budowanie scen spektaklu konkretnymi dziećmi obsadzonymi w poszczególnych rolach; tworzenie scenografii (kostiumy, dekoracja i rekwizyty), symbole scenograficzne (twórcze wykorzystanie różnorodnych materiałów, wykorzystanie uniwersalnych przedmiotów, które pełnią różne funkcje (kostiumy, maski, czapeczki, opaski, naszywki-symbole na bawełniane koszulki); dobór wraz z dziećmi muzyki do zabaw w teatr; wykorzystanie instrumentów i tworzenie naturalnej muzyki (dzwonki, kołatka, bębenek); ćwiczenia emisji głosu, ekspresja języka, głośne i wyraźne mówienie, sztuka autoprezentacji, praca nad oddechem. Percepcję sztuki teatralnej dzieci powinny rozwijać poprzez: udział w różnych rodzajach przedstawień, wyjściach do teatru (muzycznego, lalki i aktora itp.), rozmowach inspirowanych sztuką teatru, wspólne organizowanie uroczystości przedszkolnych dla młodszych dzieci i rodzi-

²¹ B. Bilewicz-Kuźnia, T. Parczewska, *Ku dziecku. Program wychowania przedszkolnego*, Lublin 2009.

ców. Wszystkie wymienione zadania mają sprzyjać rozwojowi twórczych zdolności słowno-językowych, cielesno-kinestetycznych, interpersonalnych i intrapersonalnych dzieci. Poziom rozwoju tych zdolności u dzieci w wieku przedszkolnym może być zróżnicowany, dlatego autorki określiły poziom podstawowy i rozszerzony zakresu wiadomości i umiejętności dziecka odnośnie do edukacji teatralnej. Poziom podstawowy odpowiada zapisom w podstawie programowej wychowania przedszkolnego, natomiast poziom rozszerzony zakłada, że dziecko: samodzielnie wykonuje pacynkę lub kukiełkę; dostrzega i podejmuje próby kontrolowania swojego ciała i emocji podczas występów publicznych oraz stara się mówić głośno i wyraźnie²².

Elżbieta Tokarska, Jolanta Kopała to autorki programu *Zanim będę uczniem*²³, dla których mottem podczas tworzenia programu były słowa Janusza Korczaka: „naucz, pomóż, pobjażaj”. Program ten zakłada stopniowe opanowanie przez dziecko określonych umiejętności, poczynając od najprostszych a kończąc na tych, które powinno dziecko reprezentować w chwili pójścia do szkoły. Czas osiągnięcia poszczególnych sprawności jest różny u każdego dziecka i zależy od jego możliwości rozwojowych. Autorki obszernie scharakteryzowały etapy osiągnięcia tych umiejętności również w odniesieniu do obszaru wychowanie przez sztukę – dziecko widzem i aktorem. Stwierdziły, że w przedszkolu przygotowanie dziecka do roli widza i aktora odbywa się poprzez: uczestnictwo w przedstawieniach teatralnych; rozwijanie szeroko rozumianej aktywności twórczej, słuchania utworów literatury dziecięcej i zabawach teatralnych. Następnie opisały, jak można w praktyce realizować to przygotowanie. Na przykład dziecko nabywa umiejętności bycia widzem podczas oglądania teatryków w wykonaniu nauczyciela, inscenizacji przygotowanych przez starszych kolegów, kukiełkowych i aktorskich przedstawień, koncertów muzycznych oraz w trakcie imprez organizowanych na terenie przedszkola. Uczestnicząc w przedstawieniu jako widz, żywo reaguje na to, co dzieje się na scenie, uczy się kulturalnego zachowania w czasie spektaklu teatralnego. Utożsamia się z postaciami – współodczuwa i przeżywa losy bohaterów, dokonuje oceny ich postępowania. Wreszcie rozróżnia bohatera pozytywnego i negatywnego oraz rozumie pojęcia dobro i zło. Autorki określiły etapy osiągnięcia umiejętności w zakresie np. aktywnego uczestnictwa w różnego typu przedstawieniach. I tak etap pierwszy odpowiadał zapis: uczestniczy w przedstawieniach teatralnych

²² Takie umiejętności osiąga dziecko, dopiero kończąc klasę I, według zapisów nowej podstawy programowej.

²³ <http://www.men.gov.pl/index.php?option=com=conten&view=article&=862&catid=28&Itemid=53> (data dostępu: 22.06.2010).

organizowanych na terenie przedszkola, który został zoperacjonalizowany w następujący sposób:

- stara się śledzić treść spektaklu,
- wyraża spontanicznie swój stosunek emocjonalny do przedstawianych treści,
- uczy się odpowiednio reagować na sceny przedstawienia,
- nagradza aktorów oklaskami.

Etap drugi aktywnego uczestnictwa w różnego typu przedstawieniach obejmował: uczestnictwo w przedstawieniach teatralnych i koncertach organizowanych na terenie przedszkola i poza nim, np. w teatrze; śledzenie z uwagą przedstawienia, czyli reagowania żywo na sceny zawarte w spektaklu; dostrzeganie humoru słownego i sytuacyjnego w przedstawieniu; próbowanie odczytania emocji wyrażanych przez aktorów; wypowiedzianie się na temat spektaklu (kto występował, określenie swoich wrażeń).

Etap trzeci zakładał, że dziecko zna zasady zachowania obowiązujące w teatrze oraz przestrzega ich (tzn. wie, że należy ubrać się czysto i schludnie, przychodzić punktualnie, nie rozmawiać podczas przedstawienia, nagradzać brawami aktorów, po zakończonym spektaklu wychodzić z sali spokojnie, nie przepychając się); uczestniczy aktywnie w oglądanych przedstawieniach (tj. śledzi uważnie przebieg przedstawienia i włącza się w akcje widowiska, np. odpowiada na pytania aktorów, śpiewa piosenki; rozumie uczucia i emocje bohaterów; utożsamia się z postaciami występującymi w przedstawieniu); wypowiada się na temat obejrzanego spektaklu (czyli potrafi opowiedzieć własnymi słowami treść przedstawienia z zachowaniem kolejności zdarzeń; umie wymienić i opisać postacie występujące w przedstawieniu; próbuje ocenić postępowanie bohaterów; podejmuje zabawy tematyczne inspirowane obejrzanym spektaklem). Autorki, odwołując się do zapisów podstawy programowej, opracowały program, w którym zwróciły baczną uwagę na osiągnięcie umiejętności typowych dla edukacji teatralnej na poszczególnych etapach jej realizacji, wykazując, jak można te umiejętności kształtować, pogłębiając je i poszerzając ich zakres.

Poza elementami edukacji teatralnej, zawartymi w programach wychowania przedszkolnego zgodnie z wytycznymi podstawy programowej wychowania przedszkolnego, nauczyciele wychowania przedszkolnego opracowują własne programy zajęć dodatkowych ukierunkowane na edukację teatralną. Są one zróżnicowane, ponieważ odnoszą się do różnych form pracy przedszkola. Często są to programy edukacji teatralnej realizowane w ramach kółek teatralnych działających w przedszkolach, np.

program koła teatralnego „Bajeczka”²⁴, grup teatralnych w przedszkolu, np. program działalności grupy teatralnej w Samorządowym Przedszkolu nr 2 im. Misia Uszatka w Węgorzewie²⁵ lub projektów edukacyjnych dotyczących edukacji teatralnej np. projekt edukacyjny Zabawa w teatru²⁶. Programy te przede wszystkim odpowiadają potrzebom dzieci z danej placówki i mają charakter lokalny, aczkolwiek podobnie jak w programach wychowania przedszkolnego celem nadrzędnym jest wykorzystanie sztuki teatru we wspomaganiu rozwoju małego dziecka.

Edukacja teatralna w działalności pedagogicznej przedszkoli

Pisząc o zmianach programowych wychowania przedszkolnego, dotyczących także edukacji teatralnej, trzeba zastanowić się nad tym, jak te zmiany wpływają na działalność przedszkoli. Na to pytanie można odpowiedzieć, analizując działalność pedagogiczną przedszkoli na terenie miasta Józefów²⁷. W przedszkolach józefowskich w obszarze wychowania przez sztukę – dziecko widzem i aktorem, najczęściej są rozwijane umiejętności bycia widzem, ponieważ we wszystkich przedszkolach dzieci mają możliwości oglądania spektakli teatralnych; przeważnie dwa razy w miesiącu organizowane są wycieczki do teatru lub zapraszane są do przedszkoli teatryki przyjezdne. Dzieci z józefowskich przedszkoli mogą także ćwiczyć umiejętności wcielania się w różne role podczas zajęć warsztatów teatralnych i spektakli teatru kalendarzowego²⁸ oraz biorąc udział w konkursach recytatorskich. Ponadto w Przedszkolu Miejskim nr 1 w Józefowie realizowany jest autorski program *Dziecko aktorem*. Ciekawym przedsięwzięciem są zajęcia dodatkowe z baletu prowadzone w Prywatnym Przedszkolu „Szczęśliwe Dzieci” i zajęcia z teatrotterapii w Niepublicznym Przedszkolu „Mały Świat” oraz zajęcia edukacyjne *Spotkanie z Afryką* w Przedszkolu Krasnoludków. W ramach zajęć *Spotkanie z Afryką* dzieci konstruują instrumenty afrykańskie i uczą się gry na tych instrumentach w rytm natury; wytwarzają maski i stroje w stylu afrykańskim oraz w przedstawieniu *Świat po afrykańsku* tańczą

²⁴ Program został opracowany przez D. Kizińską, nauczycielkę Przedszkola nr 2 w Hajnówce i udostępniony w Internecie na stronie http://www.przedszkole2.fc.pl/publikacje/PROGRAM_proc20KOLATEATRALNEGO (data dostępu: 23.06.2010).

²⁵ K. Kalich opracowała ten program umieściła w Internecie na stronie http://www.Przedszkola.edu.pl/_publikacje05/PROGRAM_GRUPY_TEATRALNEJ_W_PRZEDSZKOLU.doc (data dostępu: 26.06.2010).

²⁶ B. Lucińska, Projekt edukacyjny: Zabawa w teatr zamieszczony na stronie internetowej <http://www.bolgraph.pl/ftp/publikacje/3956.pdf> (data dostępu 23.06.2010).

²⁷ Józefów jest miastem położonym w aglomeracji warszawskiej; w roku 2009 liczył 19 609 mieszkańców. Na terenie Józefowa w roku 2010 funkcjonowało 7 przedszkoli.

²⁸ Teatr kalendarzowy – termin używany przez A. A. Fręsia na przedstawienia odpowiadające kalendarzowi imprez okolicznościowych w danej placówce.

w wykonanych przez siebie maskach i strojach, akompaniując sobie na wytworzonych samodzielnie instrumentach. Jak widać, oferta edukacyjna w zakresie edukacji teatralnej w przedszkolach józefowskich jest bogatsza w przedszkolach niepublicznych niż w przedszkolach publicznych, chociaż we wszystkich przedszkolach józefowskich ma miejsce edukacja poprzez teatr.

Na podstawie zasygnalizowanej działalności w obszarze edukacji teatralnej przedszkoli w Józefowie trudno generalizować wnioski odnośnie do edukacji teatralnej w innych przedszkolach. Warto podkreślić jednak, że „innovacyjną formą wyrazu artystycznego, zmierzającą do twórczego poszukiwania nowych sposobów ekspresji w przedszkolnym procesie wychowawczo-dydaktycznym jest teatr”²⁹. Zatem sztuka teatru mimo starożytnego rodowodu ciągle odkrywa swój nowy wychowawczo-dydaktyczny potencjał, który pojawia się na różnych poziomach edukacyjnych. Z tego też powodu została ona wyodrębniona w nowej podstawie wychowania przedszkolnego.

SUMMARY

The article focuses on the problem of theater education in kindergarten. It was noted that the theater is an important factor determining human development and therefore it is crucial for the theater initiation took place as early as possible, i.e. in early childhood. The article brings closer the notes in the new core curriculum for kindergarten theater education and discusses the best programs for kindergarten education analyzing the theater education in these programs. The article also presents pedagogical activity of kindergarten in Jozefow in the aspect of the realization of assumptions of the theater education.

²⁹ A. Klim-Klimaszewska, *op. cit.*, s. 207.